

Velike Lašče

Slovenska televizija je julija 2002 v nadaljevanjih prikazovala nasilje italijanske okupacijske vojske pred 60 leti v juliju, avgustu in deloma septembru 1942 v poletni, tudi roški ofenzivi. Naperjena je bila proti tako imenovanemu osvobojenemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini, "partizanskim republikam", kjer so imeli partizani absolutno oblast.

Italijani 2. 6. 1942 v Gramozni jami pri Ljubljani kot talce ustrelili Franca Ruperta in Stanislava Rih-tariča iz Ljubljane, Dušana Udermana iz Novega mesta, Antona Švajgerja iz Gradaca, Ivana Kluna iz Kočevja in dr. Aleša Stanovnika iz Horjula, stanujočega v Ljubljani, člana vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte. Stanovnik se kot krščanski socialist ni strinjal z vosovskimi likvidacijami poštenih in vplivnih Slovencev, zato ga je Partija s provokacijo izdala Italijanom, ti pa so ga aretirali in ubili.

Začetek umorov

Ker bomo raziskali pobjo družine Gruden, se moramo vrniti nazaj na velikolaško območje. Tukaj so že 14. 2. 1942 prvega ustrelili Kozlerjevega gozdnega in lovskega čuvaja Ignacija Križmana iz Borovca v karloviški dolini, očeta šestih majhnih otrok. V tej dolini in na bližnjih hri-bih so gospodarili aktivisti OF, zlasti Jože Bavdek, ki je bil predsednik okrožnega odbora OF, doma iz Kaplanovega, in njegov pajdaš Janez Centek. Umorili so tudi Alojza Ada-

Ljudje brez dovolilnic od drugod, ki jih domači "narodnozaščitniki" niso poznali, so bili aretirani in izročeni partizanskim "patrolam", ki so križarile po terenu noč in dan. Te "dežurne patrole" so ljudi izročale svojim štabom, ti pa so jih običajno na kratko zaslislali in zaprli v pri-ročne zapore (kašče, svinjake, kleti), nato pa po odločitvi štaba odvedli v nasilno smrt, večkrat s pretepanjem, žganjem na ognju, rezanjem žrtve pri živem telesu ipd. Največ neznanih ljudi je bilo iz Ljubljane. Iskali so hrano za svoje preživetje. Nekaj je bilo tudi deklet, ki so šle s kolesi na nedeljski izlet, npr. tri prijateljice Fani Anžur, stara 16 let, in Olga Janežič, stara 20 let, obe z Izanske ceste, ter Vida Mažgon, stara 17 let, z Dolenjske ceste. O njihovem pobju obstaja celo partizanski dokument 2. čete I. bataljona Ljuba Šercerja z dne 8. 6. 1942 štabu tega bataljona, da se bo sodba izvršila "danes zvečer pod pretvezo, da jih pošljemo v 3. četo – komandir Gašper, polit. komisar Puntar Joško". Izginile so v Krimski jami (Črne bukve, str. 75).

obstreljevali Italijani iz Velikih Lašč. Oče Franc Gruden, roj. 1877, je bil izobražen človek. Dokončal je meščansko šolo v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni se je zaposlil pri Okrajnem sodišču v Velikih Laščah kot sodni kurir in izvršitelj. Oženil se je z Angelo Dednikar, roj. 1886, vdovo po njegovem v prvi svetovni vojni padlem bratu Jožetu s petimi otroki, in sicer Angelo, Francetom, Jožetom, Karlom in Alojzjem. Prevzel je tudi kmetijo na Ulaki, vasi na grebenu hriba z desetimi domačijami. Imela sta še štiri otroke, in sicer Gabrijela, roj. 1919, Marijo, roj. 1922, Vinka, roj. 1926, in Anico, roj. 1927.

Zakaj Grudnovi?

Zakaj so komunisti pobili prav Grudnovo družino? Okoliški in velikolaški aktivisti OF so hoteli Franceta za svojega člana in podpornika, saj bi kot vpliven in ugleden mož pritegnil k sodelovanju še druge vaščane. Ker je že zgodaj spoznal njihovo politiko za komunizem, je odklonil kakršno koli sodelovanje v tej smeri. Tako si je, ne kriv in ne dolžan, nabiral črne pike pri aktivistih.

krivda vseh družinskih članov. Vsi – od otrok do starcev – morajo plačati s krvjo. Ta sprevržena logika azijskega izvora je tudi bila značilnost slovenskih komunistov.

Nočni obiskovalci

Grudnovi so slutili, kaj jih čaka, zato so že nekaj noči prej hodili spat k sosedovim. Italijanska ofenziva se je velikolaškem vsem in zaselkom bližala kakor valjar iz smeri Velikega Osolnika, Roba in Rašice. Aktivisti so glede družine Gruden hitro ukrepali. Ob 10. uri zvečer 23. julija so obkolili njihovo in sosedovo hišo, vdrli vanjo in zbrali vse družinske člane, ki so jim bili dosegljivi. Sin Jože iz prve zakonske zveze matere Angele, star 36 let, je tisto noč po nalogu terenskega odbora OF stražil hrano, zbrano v vasi in prepeljano v gozd Ogenca pod vasjo, da je ne bi zaplenili Italijani in bi imeli ljudje in partizani kaj jesti, ko bi se v času ofenzive skrili v gozdove, kar je bil njihov namen. Postal je pozoren na nemir v vasi in posumil, da je nekaj narobe. Zapustil je stražarsko mesto in se previdno od-

si prilastili ves plen iz hiše in denar Grudnovih. Očitno sta že vedela, kaj se bo zgodilo z njimi. Bila sta vesela, da njima ne bo treba sodelovati pri pobju. Eden od njih je bil celo sošolec naslednje jutro ubitega Alojza Grudna. Jože, skrit pod skednjem, je preživljal hude trenutke strahu in groze, kaj bodo komunisti naredili z njegovo družino, zajeto v sosedovi hiši. Imel je le toliko prostora, da se je lahko plazil po trebuhu, kakšen meter oddaljen od stražarskih nog zunaj pred skednjem. Prah mu je rinil v nos in usta, ki ga je silil na kašelj. Da ne bi zakašljaj, se je zagrizel v zemljo.

Ugrabitve Grudnovih

Proti jutru so voz naložili in vanj vpregli domača vola, za voz pa privezali drugo živino. Skozi Adamovo so se napolni navzdol levo v Mišjo dolino. Italijani so bili tisto noč že na okoli dva kilometra oddaljeni Rašici. Ob zori so nadaljevali svoj pohod po dolini potoka Rašica in v vasi Knej zavili levo v Mišjo dolino. Partizanska kolona z živino in Grudnovimi se je pospešeno pomi-

Pobjo Grudnove družine

Italijani so množično pobijali ljudi, predvsem može in fante, ki so jih sumili sodelovanja s partizani, tudi kot talce zaradi izgub na svoji strani v partizanskih zasedah. Italijanska vojska je s tovornjaki pobirala ljudi in jih odvažala v koncentracijska taborišča na Rabu, Gonarsu in drugod. Precej vasi so požgali v prostoru svojih osvajalskih pohodov vse od Polhograjskih dolomitov proti jugu in zahodu na Notranjsko do Babnega polja, v kolpsko dolino, od tam pa proti vzhodu v Belo krajino in Kočevski rog. V drugi polovici avgusta se je ofenziva obrnila proti Suhi krajini in naprej proti Dobropolju ter po dolini reke Krke na vzhod vse do medvojnne nemske meje.

Pristranska oddaja

Televizijska oddaja je bila narejena na podlagi resničnih dogodkov,

endar enostransko v prid uradni različici zgodovine, kot jo naprej ustvarjajo nekateri še živeči starejši zgodovinarji, npr. dr. Tone Ferenc, ki je tudi sodeloval pri tej oddaji. Njihova zgodovina še naprej izhaja iz ideološke delitve Slovencev na leve in desne z besednjakom zavržnih poimenovanj zlasti med vojno in po njej. Klasičen primer tega je bila prava oddaja, ki je na eni strani videla le nasilje okupatorja nad nedolžnim slovenskim ljudstvom, ki naj bi mu pomagali domači izdajalci, po drugi strani pa je popolnoma zamolčala sočasno in prejšnje komunistično nasilje nad lastnim ljudstvom. Kaj vse je počela oblast OF in njena "narodoosvobodilna" vojska, je ostalo prikrito in zamolčano.

Iztočnica oddaje je bil dnevnik italijanskega vojaškega kurata, ki je hodil skupaj s svojo vojsko po teh

krajih in videl pobijanje nedolžnih kmetov kot talcev, v vojaškem jeziku "ribellov". To pobijanje se mu je uprlo, kot bi se uprlo vsakemu poštememu človeku. Prikazano divjanje fašistične vojske je ostalo "v zraku", prikazano brez vzrokov, kot golo nasilje nad golorokimi vaščani. Televizija Slovenija bi morala prikazati tudi partizansko komunistično nasilje nad poštemimi Slovenci in njihovimi družinami že od jeseni 1941 dalje. Sam se kot domačin iz Dobropolja še dobro spominjam partizanskega pobja treh deklet 24. 5. 1942 v bližnji Trubarjevi rojstni vasi Rašici: Justine Jaklič, roj. 1921, Marije Mustovar, roj. 1921, in komaj 16-letne Ane Prijatelj. Zaradi njihovega pobja, napada na vlak pri Zdenski vasi ter umora prof. dr. Lamberta Ehrlicha in študenta Rojca v istih dneh so

miča, predsednika Marijine družbe z Brankovega, in sicer 23. 4. 1942. Pred italijansko ofenzivo so 2. 7. 1942 zverinsko umorili drugega Kozlerjevega lovskega in gozdnega čuvaja Jožeta Pečnika in njegovo ženo Ano. Za izvajanje svoje komunistične oblasti so si omislili tako imenovano svobodno ozemlje v nasprotju z "okupiranim ozemljem" ob glavnih cestnih in železniških povezavah v pokrajini pod nadzorom Italijanov. V svojih "partizanskih republikah" so huje terorizirali ljudi kot pa Italijani v okupiranih delih. Partizani so prepovedali vsako komunikacijo med ljudmi iz različnih vasi. Če si hotel iti v sosednjo vas, si moral dobiti dovolilnico od okrožnega odbora OF ali od partizanskega štaba "na položaju". Celo na pogreb umrlega sorodnika nisi smel brez papirja z rdečo zvezdo.

Nad teror s terorjem

Z druge strani pa so ljudi terorizirali Italijani z vsakodnevnim bombardiranjem z lovskimi bombniki Caproni Fiat in obstreljevanjem z letalskimi strojnimi. Iz Velikih Lašč so bližnje vasi pa tudi vasi v dobropoljski dolini obstreljevali s topovi. Ljudje so se množično obrnili proti OF in partizanom, ki so jih spravljali v nesrečo.

Podobno so ravnali tudi Grudnovi z Ulake, vasi, ki so jo prav tako

Ti so se ga hoteli znebiti, zato so čakali samo še na povod. Ta se jim je ponudil med italijansko ofenzivo julija 1942, ko se je uprl prekopavanju vaške ceste, češ da s tem ne bodo prečili Italijanom pohoda proti Ulaki, saj bodo ti cesto takoj popravili in ovire odstranili, vaščane pa iz maščevanja pobili ali odpeljali v internacijo. Tako je prišel na spisek za pobjo. Še do danes ni razjasnjeno, zakaj so se komunisti lotili cele družine. Krivda družinskega poglavarja je

pravil proti Ulaki. Okoli vasi je opazil silhuete oboroženih moških s partizanskimi kapami, zato se je splazil po travi mimo njih in se skrili pod domači skedenj. Nemočno je poslušal kričanje v sosedovi hiši in ropot v domači, iz katere so nočni obiskovalci odnašali na voz pred hišo vrednejše stvari. Ob skednju sta stala dva oborožena stražarja in se pogovarjala o tej nočni akciji. Negodovala sta nad svojimi vodji, da si bodo skupaj z drugimi pajda-

kala skozi Polzelo na Karlovico in po kolovozu ob manjšem potoku po grapi pod zaselkom Plosovo proti hribu Linca (862 m) nad Žimaricami. Naropane predmete in živino so odvele po gozdni poti v poraščeni hrib kot začasno skrivališče pred bližajočimi se Italijani.

Že ponoči na začetku poti pod Ulako se je od kolone odlepil eden od aktivistov, domačin iz zaselka Kaplanovo, Jože Bavdek. Ta se je takoj vključil v OF in postal vodja »

» okrožnega odbora za karloviško dolino ter se povezal s Stanetom Semičem-Dakijem. Njegova naloga je bila skupaj s tako imenovano "letečo patrolo" štirih partizanov s partizanskimi imeni Kovač, Pilot, Arti in Daki počistiti z gozdnimi in lovskimi čuvaji na tem območju, potem pa še z drugimi krščansko vplivnimi ljudmi. Daki podrobno opisuje svojo "letečo borbena patrolo" na smučeh februarja 1942 v svoji knjigi *Najboljši so padli*, ki je s pomočjo Bavdka umorila Ignaca Križmana dne 14. 2. 1942. V času poboja Grudnovne družine Dakija ni bilo več na tem območju. Takrat je bil v kočevarski vasi Topla Reber pri Smuki na obrobju Kočevskega roga.

Partizan Bavdek

O poboju Grudnovih partizanski pisci ne vedo ničesar. Za nikogar vse do danes niso našli kaj obtožujočega. Očitno se storilci in njihovi ideološki nasledniki danes sramujejo svojih dejanj proti Grudnovi družini, nimajo pa toliko poguma in morale, da bi to priznali in obžalovali. V partizanski literaturi te zgodbe ni. Daki je le za Bavdka napisal, da je padel v italijanski ofenzivi. V drugi polovici julija 1942 je Daki na Topli Reberi ustanavljal Tomšičevo brigado in postal njen komandant. Ta brigada je 15. 9. 1943 v pospešenem maršu z Mavrlena prispela na Veliki Osolnik in uničila začasno postojanko vaških stražarjev. Pobila je 24 ujetnikov in nekaj ranjencev.

Bavdek je takoj po umiku z Ulake prijel Grudnovo Marijo za roko in jo potegnil iz kolone. Ukazal ji je, da gre z njim nazaj na dom in mu pokaže, kje ima oče skrit denar. Partizani so oplenili celotno hišo, vzeli so tudi velik lesen molek in *Sveto pismo*. Razmetali so sakralne predmete v kapelici pred hišo, ki jo je leta 1889 postavil eden od stricev, župnik Jakob Gruden. Seveda Marija ni vedela ničesar o kakšnem skritem denarju, Bavdek, ki je hodil za Marijo kot fant, čeprav ga ta ni marala, je začel znova brskati po hiši in prostorih v njej, vendar denarja ni našel. Ker se je začelo daniti, ji je ukazal, da gresta za

drugimi v koloni. Zavila sta navzdol po hribu v Mišjo dolino in na drugo stran ceste proti naselju Kaplanovo. Mariji je med hojo obljubljal, da bosta še tisti dan odšla na Štajersko. Očitno Bavdek ni imel namena, da bi se spet priključil glavni nočnih roparjev in njihovih žrtev.

Posledice

S tem Bavdkovim dejanjem je bila Marija rešena smrti v grapi. Z ugrabljenim dekletom je odšel proti svojemu domu in ga zaprl v klet pod hišo z zagotovitvijo, da bosta čez kakšno uro odšla na Štajersko. Legel je na kmečko peč in zaspal. Marija je v kleti mislila samo na svojo družino: kam so jo odgnali, kaj se je z njo zgodilo. Italijani so nadaljevali ofenzivo in prišli tudi na Kaplanovo. Prvi jih je zagledal Bavdkov oče. Zbudil je sina na peči. Ta je nato zbežal proti cesti in polzelskemu hribu. Na pozive vojakov se ni ustavil, za-

to so ga ti ustrelili, domačijo pa zažgali. Marija, zaprta v kleti, je vpila na pomoč in skozi lino kričala nekaj italijanskih besed, ki jih je znala, na primer besedo "aiuto", kar so slišali vojaki. Vdrli so v klet že goreče hiše in jo rešili. Odvedli so jo na bližnje poljsko poveljstvo in jo s pomočjo tolmača zaslišali. Opisala jim je celo nočno zgodbo z Ulake. Italijani so zaradi sinovega obnašanja hoteli ustreliti še Bavdkovega očeta, kar pa je Marija z glasnimi prošnjami za njegovo življenje preprečila. Na vprašanje vojakom, kje je njena družina, ni dobila odgovora.

Za strelji še sekira

Mati Angela zaradi boleznin in trpinčenja ni mogla hoditi, zato sta jo z Ulake na samotežnem vozičku peljala sinova Gabrijel in Vinko. Šli so po cesti na Karlovice ter za vasjo zavili levo v grapo proti hribom ob manjšem potoku. V kraju Pungart,

na samoti, porasli z jelšami in drugim grmovjem, so se na povelje ustavili. Slišali so streljanje iz smeri Karlovice, skozi katero so šli morda pol ure prej. Partizane sta popadla strah in panika, zato so hoteli čim prej končati z ugrabljenci. Ukazali so jim, da morajo poklekni ob robu kolovoza s hrbiti, obrnjenimi proti njim. Oče Franc se je temu uprl. Tudi drugi niso hoteli poklekni, temveč so se zgrnili okoli očeta, ki je začel moliti jutranjo molitev. Zaslišali so jutranje zvonjenje ob 7. uri z Velike Slevice. Najmlajša, 15-letna Anica se je v smrtnem strahu močno okdenila očeta, in ko so zagrmeli strelji, je padla skupaj z njim. Omedlela je pod njim. To je opazil eden o teroristov, ustrelil proti njej in jo zadel samo v roko. Ko se je prebudila iz nezavesti in šoka, je začela na slepo bežati nazaj proti Petričevi domačiji pod Karlovice. Mater so pokončili s sekiro kar na vozičku. Morilci so zbežali naprej v gozd. V tem času so Italijani že napredovali proti grapi, saj so morali slišati strele, in grozili Petričevim s požigom domačije, kjer so našli obstreljeno Anico. Njihov vojaški kurat, primorski Slovenec, je Anico že mazilil, dobila je prvo zdravniško pomoč in kuratu povedala, kaj se je malo prej zgodilo v grapi. Z vojaškim tovornjakom Rdečega križa so jo skupaj s sestro Marijo in dvema ranjenima vojakoma skozi Sodražico odpeljali v vojaško bolnišnico v Ribnico.

Italijani so aretirali vse moške iz Karlovice in zaselkov, ki so jih dobili doma, in jih zasliševali. Osem so jih ustrelili kot talce za svojega padlega vojaka in dva ranjenca ter za pobito Grudnovo družino v Podkoglju. Dva dni pozneje so vse mrtve pobrali in jih pokopali na velikolaškem pokopališču. Edino Italijana so odpeljali na ljubljanske Žale. Ubit je bil tudi partizan, ki je streljal na Italijane. Kot ranjenca ga je ustrelil poveljujoči oficir.

Marija in Anica sta maja 1945 odšli z drugimi begunci na Koroško, od tam pa v Anglijo. Starejša Marija je pred leti umrla, mlajša Anica pa še živi. Doma na Ulaki živijo še Jožetovi potomci.

France Nučič

Križ na kraju zločina v grapi Pungart